

OJEDINĚLÝ NÁLEZ SPONY S PODVÁZANOU NOŽKOU Z TRAVČIC, OKR. LITOMĚŘICE

Jan Frýzl

1. ÚVOD

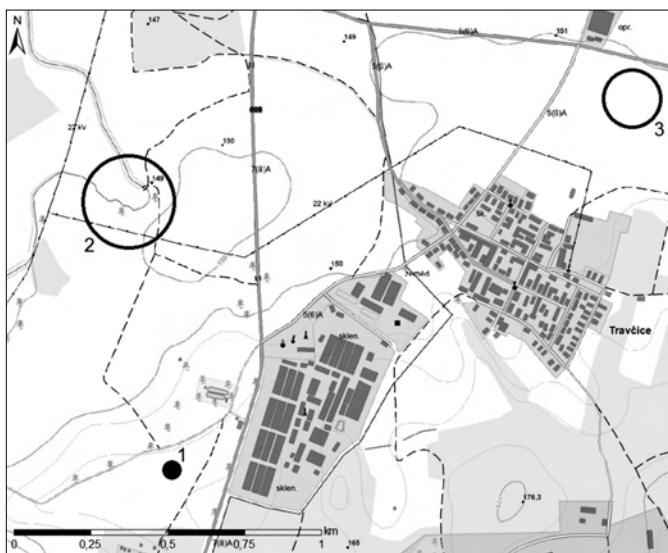
V současné době se objevuje mnoho ojedinělých nálezů učiněných pomocí detektorů kovu. Bohužel velká část těchto artefaktů nekončí v muzeích či na jiných archeologických pracovištích. Archeologové mají proto možnost zdokumentovat bezpochyby pouze menší procento nálezů učiněných tímto způsobem. Takovým případem je také ojedinělý nález spony s podvázanou nožkou, která byla objevena ne daleko obce Travčice (okr. Litoměřice). Tento artefakt našel a do Regionálního muzea v Teplicích odevzdal uživatel detektoru kovu dne 13. listopadu 2013. Cílem tohoto příspěvku je především zmíněný předmět zdokumentovat, a umožnit tak jeho další zkoumání či zahrnutí do širších souvislostí.

2. POPIS NÁLEZU A PRVKOVÉ SLOŽENÍ MATERIÁLU

Spona byla objevena na poli přibližně 1,25 km jihozápadním směrem od obce Travčice (GPS: 50°29'46.276"N 14°10'32.548"E; PIAN: ZM10 02-43-08, 73,5 mm od Z a 408,6 mm od J s. č.; nadmořská výška: 159 m n. m.; obr. 1). Nacházela se v hloubce 10–20 cm pod současným povrchem a v nejbližším okolí nálezu nebyly zaznamenány další artefakty.

Popis spony: Jedná se o jednodílnou sponu s krátkým oboustranným vinutím (celkem čtyři závit) a vnější tětivou. Lučík s plankonvexním průřezem je nesouměrně obloukový a plynule přechází v úzkou nožku. Rámcový zachycovač nese lůžko jehly a je zakončen drátem, který devětkrát obtáčí dolní část lučíku. Jehla je odlomena. Povrch je pokryt korozní vrstvou. Délka spony: 62 mm. Hmotnost spony: 8,75 g. Obr. 2 a 3.

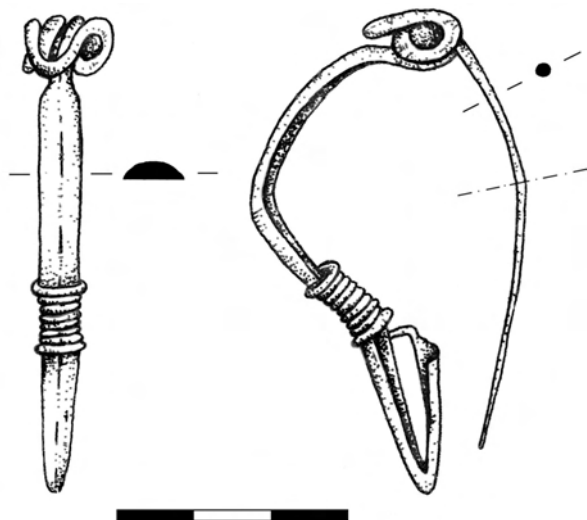
Pro zjištění prvkového složení materiálu byla použita rentgenfluorescenční analýza (RFA). Měření bylo provedeno na jednom bodě na vnější straně vinutí, jehož povrch musel být očištěn a zbaven korozní vrstvy. Na základě výsledků je zřejmé, že z chemických prvků jednoznačně převažuje měď (Cu: 87,27 %)

Obr. 1. Nálezy z doby římské v okolí obce Travčice, okr. Litoměřice: 1 – místo nálezu spony, 2 – nálezy z polohy „U Staré Ohře“, 3 – nálezy z polohy „Na Flankách“. Data podle Zápotocký 1969; doplněno autorem. Vlevo: poloha lokality na mapě ČR

Měření	Metoda	Fe	Ni	Cu	Zn	As	Ag	Sn	Sb	Au	Hg	Pb	Bi	Jednotka
Travčice	241Am – RRFa+rafan	3,89	n/d	87,27	0,54	0,3	0,19	4,93	0,21	n/d	n/d	3,14	n/d	%

Tab. 1. Prvkové složení materiálu spony z Travčic. Analýza: Ústav jaderné fyziky AV ČR v Řeži

Obr. 2. Travčice, okr. Litoměřice. Spona s podvázanou nožkou typu Almgren 158. Kresba D. Vokounová Franzeová

Obr. 3. Travčice, okr. Litoměřice. Spona s podvázanou nožkou typu Almgren 158. Foto M. Cestrová

a cín (Sn: 4,93 %) s relativně vysokou příměsí olova (Pb: 3,14 %). Vyšší podíl železa (Fe: 3,89 %) pochází jednak z korozní vrstvy a dále pak představuje „technologický pík“ od mědi (tab. 1). Lze tedy konstatovat, že materiál, z něhož je spona vyrobena, je bronz.

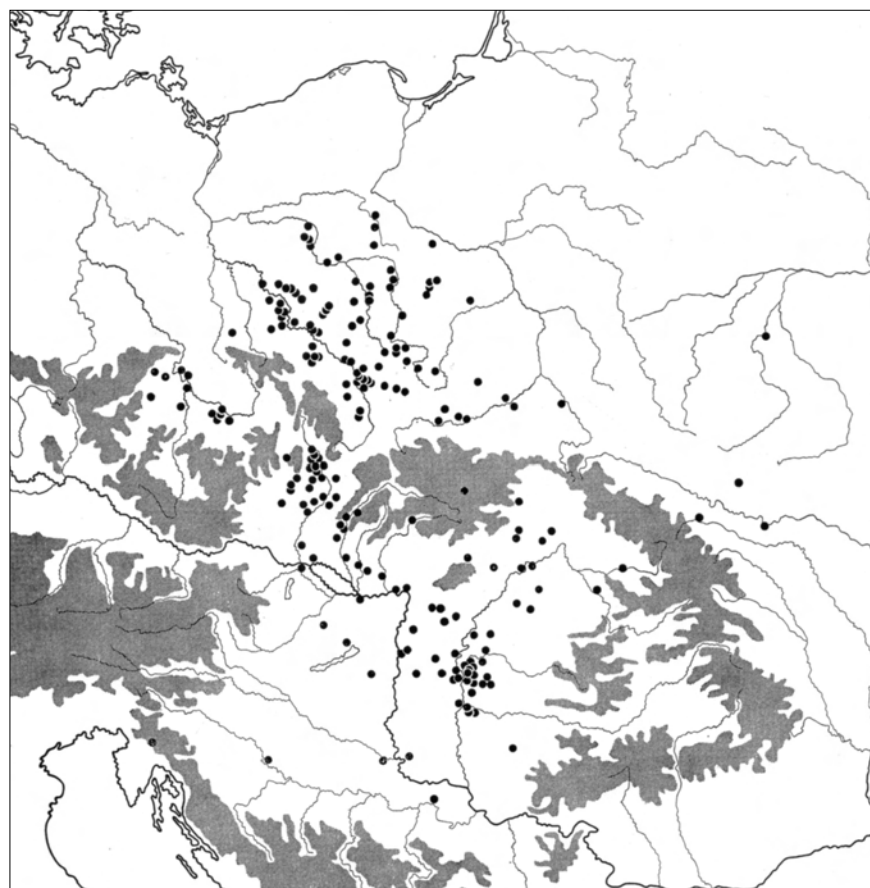
3. URČENÍ NÁLEZU A JEHO DATAČE

Spony s podvázanou nožkou (označované někdy jako spony podvázané) představují velmi početnou skupinu spon z mladší doby římské, která byla rozšířena především za hranicemi římské říše od Černého moře téměř k Atlantskému oceánu (Kolník 1965, 202). Spony této skupiny je možné dělit podle jejich konstrukce na jednodílné spony a dvoudílné spony se samostřílovým vinutím. Námí zkoumaná spona z Travčic patří mezi tzv. jednodílné spony s podvázanou nožkou. Na základě charakteristických znaků, kterými jsou především vinutí se čtyřmi závity, vnější tětíva, ostré zalomení mezi vyklenutým lučíkem a nožkou spony a úzká nožka, je možné travčickou sponu přiřadit k typu Almgren 158. Spony tohoto typu náležejí do Almgrenovy skupiny VI,1a (Almgren 1923, 74–76). Vyráběny byly jak z bronzu, tak ze železa.

Vývoji názorů na genezi spon s podvázanou nožkou se věnovala celá řada badatelů (např. Svoboda 1948, 113–116; Kolník 1965, 206–210; Peškař 1972, 108–110; Kenk 1977, 318–329; Ioniť 1998). Obecně se předpokládá, že spony s podvázanou nožkou mají svůj původ v konstrukci spon laténských (např. Almgren 1923, 71), avšak názory na jejich vznik a vývoj se často liší. Na základě poměrně častého výskytu těchto artefaktů na severním pobřeží Černého moře již O. Montelius vyslovil

hypotézu o jejich jihoruském původu. G. Kossina spojoval jejich rozšíření do oblastí střední Evropy s tzv. gótským kulturním proudem (Kolník 1965, 206), avšak tyto názory byly později zpochybnovány. Zastáván byl názor o vývoji podvázaných spon s ostrým zalomením mezi vyklenutým lučíkem a nožkou spony ze spon podvázaných s lučíkem přímo přecházejícím v nožku bez výrazného zalomení a jejich postupném šíření do střední Evropy (Svoboda 1948, 133–114).

Mezi další významné teorie patří obdobný vývoj směřující do oblastí horního Dněpru, odkud se měla idea jednodílných spon s podvázanou nožkou šířit severně od Karpat do oblastí przeworské kultury a odtud dále na jih (Ambroz 1966, 57). V současné době se zdá být nejpravděpodobnější teorie T. Kolníka o do určité míry samostatném vývoji jednodílných spon s podvázanou nožkou ve dvou základních centrech jejich výskytu: jihoruské oblasti a oblasti severního pobřeží Černého moře na jedné straně a středoevropské části tzv. barbarika na straně druhé (Ioniť 1998, 234; Kolník 1965, 208–209). Za určitou možnost lze považovat také vliv sarmatských Jazygů nebo Roxolanů při šíření těchto spon ze severního Přičernomoří do střední Evropy, a to nejpozději v době markomanských válek (Kolník 1965, 209).

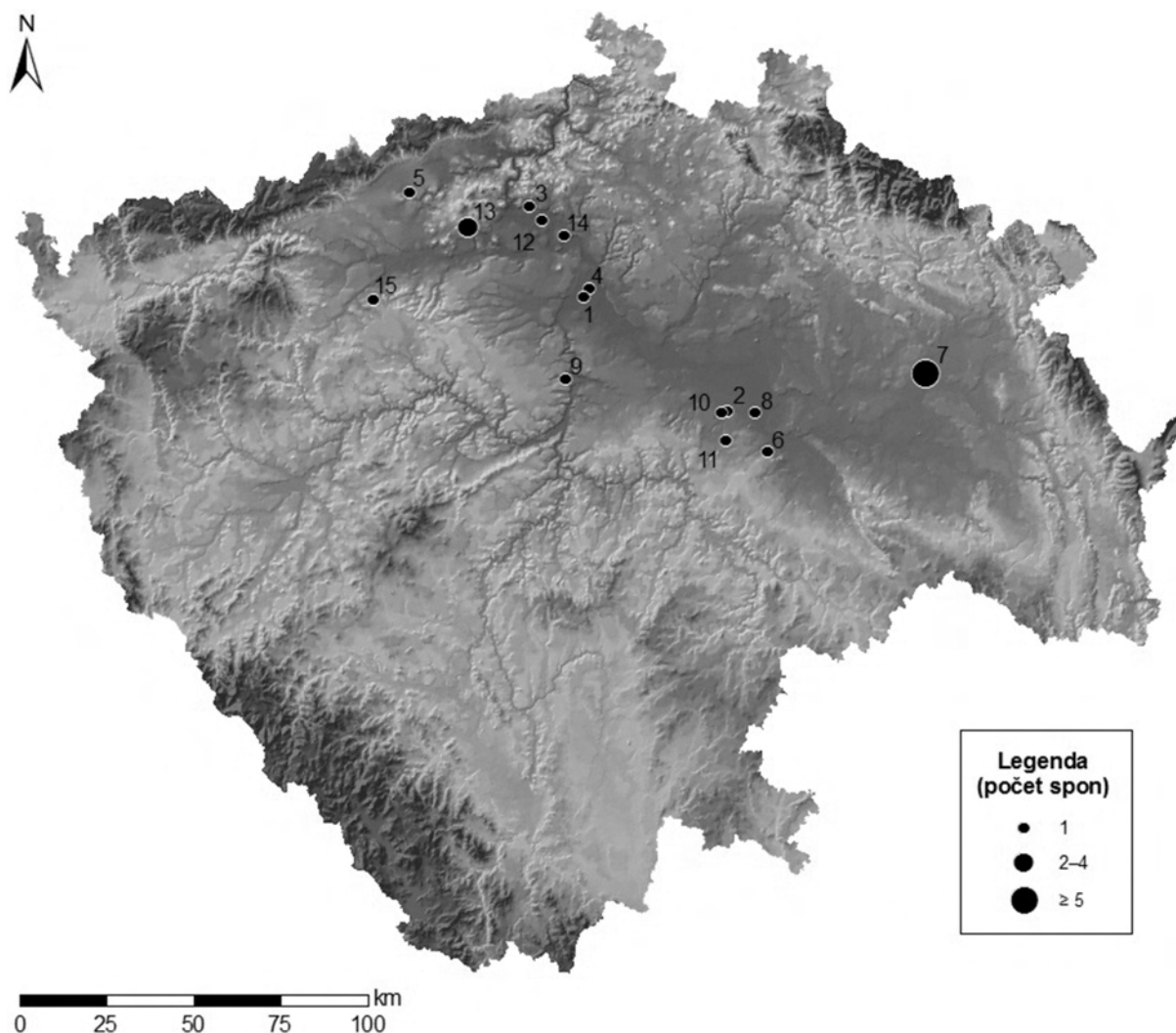

Obr. 4. Geografické rozšíření jednoduchých spon s podvázanou nožkou (typ Almgren 158, 159, 166) s výjimkou ojedinělých nálezů ze skandinávské, severoněmecké, středoněmecké a rakouské oblastí. Podle Kenk 1977, Abb. 37

Číslo lokality	Lokalita	Katastr	Obec	Okres	Počet spon	Materiál	Kontext
1	Býkev	Býkev	Býkev	Mělník	1	1× bronz	žárový hrob
2	Dobřichov III	Dobřichov	Dobřichov	Kolín	1	1× bronz	sídlíště?
3	Litoměřice	Litoměřice	Litoměřice	Litoměřice	1	1× bronz	neznámý kontext
4	Lužec n. Vlt.	Lužec n. Vlt.	Lužec n. Vlt.	Mělník	1	1× bronz	rozrušené žár. hroby
5	Most	Most	Most	Most	1	1× bronz	neznámý kontext
6	Nebovidy	Nebovidy	Nebovidy	Kolín	1	1× bronz	neznámý kontext
7	Plotiště n. L.	Plotiště n. L.	Hradec Králové	Hradec Králové	5	4× bronz, 1× železo	žárové hroby
8	Pňov I	Pňov	Pňov-Předhradí	Kolín	1	1× železo	žárový hrob
9	Praha-Juliska	Dejvice	Praha	Hl. m. Praha	1	1× bronz	kostrový hrob
10	Radim	Radim	Radim	Kolín	1	1× železo	rozrušené žár. hroby
11	Svojšice	Svojšice u Kouřimi	Svojšice	Kolín	1	1× bronz	kostrový hrob
12	Travčice	Travčice	Travčice	Litoměřice	1	1× bronz	neznámý kontext
13	Třebívlice	Třebívlice	Třebívlice	Litoměřice	2	2× bronz	neznámý kontext
14	Vetlá	Vetlá	Vrbice	Litoměřice	1	1× bronz	neznámý kontext
15	Želeč	Želeč u Žatce	Měcholupy	Louny	1	1× bronz	neznámý kontext
neurčeno	neznámá lokalita	neurčeno	neurčeno	neurčeno	1	1× bronz	neznámý kontext

Tab. 2. Početní zastoupení spon s podvázanou nožkou typu Almgren 158 v Čechách. Data podle Kolník 1965; Kytlicová 1970; Preidel 1930; Rybová 1979; Rybová 1980; Svoboda 1948; doplněno autorem

Jednodílné spony s podvázanou nožkou se v oblasti střední Evropy nacházejí ponejvíce v Potisí, na Slovensku, na Moravě, ve Slezsku a v jižním Polsku, méně častěji také v Čechách a Německu (obr. 4; Kolník 1965, 208). V oblasti przeworské kultury představují spony s podvázanou nožkou typu Almgren 158 nejčastěji zastoupený typ spon mladší doby římské (Kenk 1977, 325). Předpokládá se, že se tyto spony objevují v posledních desetiletích 2. století a v téměř nezměněné formě přetrvávají až do konce 4. století, resp. do začátku 5. století, přičemž období jejich největšího výskytu se váže ke 3. století (Kólník 1965, 210; Peškař 1972, 111–112). U mladších exemplářů se objevuje fasetování lučíku či metopovitě

Obr. 5. Geografické rozšíření spon s podvázanou nožkou typu Almgren 158 v Čechách. Čísla lokalit viz tab. 2. Data podle Kolník 1965; Kytlicová 1970; Preidel 1930; Rybová 1979; Rybová 1980; Svoboda 1948; doplněno autorem

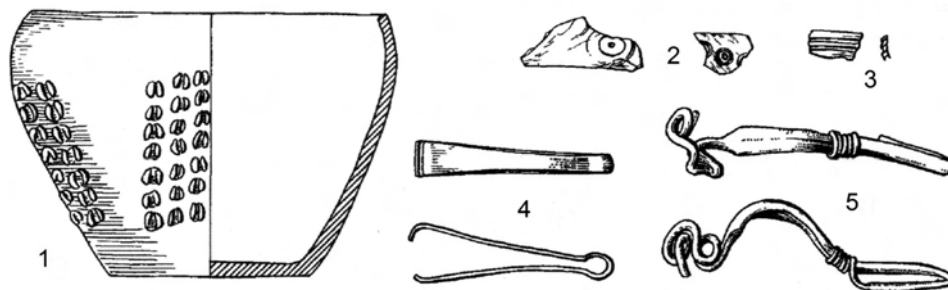
členění dlouhé nožky. Pro bližší datování je však nutné brát v úvahu další artefakty z jednotlivých uzavřených nálezových celků.

Z českých nálezů je mi známo celkem 21 exemplářů spon s podvázanou nožkou typu Almgren 158 (tab. 2). Nálezy se koncentrují ve středních, severozápadních a východních Čechách (obr. 5). Jedná se často o spony, jejichž nálezové okolnosti nejsou bohužel známy. Naprostá většina z nich je bronzová (18 artefaktů), železných nálezů je o poznání méně (3 artefakty). Velmi podobný exemplář, jako je spona z Travčic, představuje například spona z Plotiště nad Labem (okr. Hradec Králové) z žárového hrobu č. 426 (obr. 6:5), která je podobně jako spona travčická vyrobena z bronzu a na svém těle nenese žádnou výzdobu. Celý hrob náleží do fáze II, kterou lze vymezit přibližně léty 260–300 (Rybová 1980, 217).

4. DOBA ŘÍMSKÁ V NEJBLIŽŠÍM OKOLÍ TRAVČIC

Litoměřicko je oblastí, v níž se s nálezy z doby římské setkáváme v nemalém množství. Místo nálezu námi zkoumané spony leží v blízkosti soutoku řek Labe a Ohře, v jehož okolí byly v minulosti nálezy z doby římské také zachyceny. Výjimku nepředstavuje ani samotná lokalita Travčice. Západním směrem od obce v poloze „U Staré Ohře“ byly objeveny keramické střepy, objekt ze starší doby římské a část železné lupy. Severním směrem v poloze „Na Flankách“ se podařilo nalézt zlomek mladořímské nádoby (obr. 1; Motyková-Šneidrová 1967, 45; Zápotocký 1969, 196–197).

Obr. 6. Žárový hrob
č. 426 z Plotiště nad
Labem (okr. Hradec
Králové). Podle Rybová
1979, Abb. 24:9–13

5. ZÁVĚR

Ojedinělý nález spony s podvázanou nožkou na katastru obce Travčice (okr. Litoměřice) je pravděpodobně dalším dokladem osídlení z doby římské v nejbližším okolí této obce. Můžeme považovat za štěstí, že spona byla odevzdána do muzea společně s její přesnou lokalizací. Jedná se o sponu s podvázanou nožkou typu Almgren 158, která bývá obecně datovaná do mladší doby římské. Za použití rentgenfluorescenční analýzy (RFA) bylo zjištěno, že je artefakt, podobně jako většina spon tohoto typu z území Čech, vyroben z bronzu.

LITERATURA

- Almgren, O. 1923: Studien über nordeuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte mit Berücksichtigung der provinzial-römischen und südrussischen Formen. Mannus-Bibliothek 32. Leipzig.
- Ambroz, A. K. 1966: Fibuly juga jevropskoj časti SSSR II v. do n. e.–IV v. n. e. Archeologija SSSR. Svod archeologičeskich istočnikov D 1–30. Moskva.
- Ionitǎ, I. 1998: Die Fibeln mit umgeschlagenem Fuß Almgren Gruppe VI,1. In: J. Kunow (ed.), 100 Jahre Fibelformen nach Oscar Almgren. Forschungen zur Archäologie im Land Brandenburg 5. Wünsdorf, 231–240.
- Kenk, R. 1977: Studien zum Beginn der jüngeren römischen Kaiserzeit in der Przeworsk-Kultur. Dargestellt am Beispiel der Gräberfelder von Chorula und Spycymierz, Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 58, 161–446.
- Kolník, T. 1965: K typológii a chronológii niektorých spôn z mladšej doby rímskej na juhozápadnom Slovensku, Slovenská archeológia 13, 183–236.
- Kytlicová, O. 1970: Pohřebiště z doby římské v Lužci nad Vltavou (okr. Mělník), Památky archeologické 61, 291–377.
- Motyková-Šneidrová, K. 1967: Weiterentwicklung und Ausklang der älteren römischen Kaiserzeit in Böhmen. Fontes Archaeologici Pragenses 11. Pragae.
- Peškař, I. 1972: Fibeln aus der römischen Kaiserzeit in Mähren. Praha.
- Preidel, H. 1930: Die germanischen Kulturen in Böhmen und ihre Träger. Erster Band. Die Kulturen. Kassel-Wilhelmshöhe.
- Rybová, A. 1979: Plotiště nad Labem. Eine Nekropole aus dem 2.–5. Jahrhundert u. Z. I. Teil, Památky archeologické 70, 353–489.
- Rybová, A. 1980: Plotiště nad Labem. Eine Nekropole aus dem 2.–5. Jahrhundert u. Z. II. Teil, Památky archeologické 71, 93–224.
- Svoboda, B. 1948: Čechy a římské Imperium, Sborník Národního muzea v Praze, řada A-Historie 2, 1–253.
- Zápotocký, M. 1969: Materiály k osídlení Litoměřicka v době římské – I. Dolní Poohří, Archeologické rozhledy 21, 178–201.

A UNIQUE FIND OF A TIED-FOOT FIBULA FROM TRAVČICE, LITOMĚŘICE DISTRICT

The fibula was discovered with the help of a metal detector. This article aims to document the discovered item and place it in the context of its immediate vicinity. It is a tied-foot Almgren 158 type fibula which is generally dated to the late Roman period. The elemental composition of the material has been analyzed using the RFA method which revealed a relatively high content of lead. It is another find dating from the Roman period from the surroundings of the village of Travčice.

Fig. 1. Travčice. Roman period finds in the surroundings of the village (1 – place of discovery of the fibula)

Fig. 2.–3. Travčice. Tied-foot Almgren 158 type fibula

Fig. 4. Geographical distribution of one-piece tied-foot fibulae (Almgren 158, 159, 166 types) with the exception of solitary finds from Scandinavia, northern Germany, central Germany and Austria

Fig. 5. Geographical distribution of tied-foot fibulae of the Almgren 158 type in Bohemia.

Fig. 6. Cremation grave no. 426 from Plotiště nad Labem, Hradec Králové District

Table 1. Elemental composition of the material of the Travčice fibula

Table 2. Numerical representation of tied-foot fibulae of the Almgren 158 type in Bohemia